

DANNE NORDLING:

Värdeteorin – grunden för en förnuftig etik

Kan man rättfärdiga värdeomdömen? Den filosofiska disciplinen *värdeteori* handlar om vad normer och värderingar har för egenskaper. Värdeteorin ingår i ett vidare område som kan kallas *värdefilosofi* där man också försöker ta reda på vad som är värdefullt, vackert och hur man bör handla etc vilket sålunda kan kallas *normativ värdefilosofi*.

Lars Bergström: **Grundbok i värdeteori**. Bokförlaget Thales 1990

En central del av värdefilosofin är moralfilosofin vars ena avdelning är den normativa etiken medan den värdeteoretiska avdelningen kallas metaetik. Andra delar är text politisk och estetisk värdefilosofi som har liknande underavdelningar. Etikens renässans i Sverige har ökat behovet av en aktuell värdeteoretisk grundbok eftersom det är 23 år sedan Manfred Moritz utkom med sin *Inledning i värdeteori*. Men någon lika elementär bok som denna är inte *Grundbok i värdeteori* (128 sid) författad av professorn i praktisk filosofi vid Stockholms universitet Lars Bergström.

Trots detta är boken att varmt rekommendera även för personer med bristande förkunskaper genom den uppgörelse med emotivismen - eller som vi säger i Sverige *värdenihilismen* - vilken inleder bokens sakframställning. Om det inte finns några värdeomdömen utan dessa bara är uttryck för folks moraliska *inställningar* blir det meningslöst att argumentera i värdefrågor. Inställningar har ju inget sanningsvärde. Den då ofta följande slutsatsen blir att text den politiska majoriteten fritt kan åsidosätta alla eventuellt hindersamma

etiska principer eftersom dessa vetenskapligt sett är godtyckliga och rentav dikterade av klassintressen. (Sålunda skulle rätttrådighet och oväld endast vara ett ideologiskt medel för den härskande klassens exploatering av arbetarklassen).

Mot emotivismens nihilism ställer Bergström de objektivistiska och naturalistiska teoriernas *värde realism* - dvs uppfattningen att det finns objektiva värdeegenskaper (värdefakta). Detta sker dock tämligen summariskt med en något oklar kategoriindelning som Bergström endast gör begränsade försök att bena upp. Det viktigaste är dock att slå fast att det är möjligt och rationellt att argumentera logiskt i värdefrågor. Kanske skulle emotivismen förvisas till särskilda områden där den känslomässiga värdeupplevelsen är mera omedelbar, antyder Bergström och exemplifierar med estetiken.

Finns det inga estetiska värden? Är alla påståenden om det sköna personliga känslouttryckningar som varken kan vara sanna eller falska? Om det vore så som anhängarna av det "karismatiska" förhållningssättet till konstupplevelser hävdade skulle förvisso värdenihilismen vara sann på estetikens område. Att ett konstverk sägs vara vackert, utan att man har skaffat sig någon förnuftsmässig bakgrund till det, betyder med rätta att betraktaren endast uttrycker sitt gillande av verket. Ingenting sägs rimligen om själva konstverket om man inte i förväg vet vad betraktaren brukar tycka är vackert. Men om man i stället intar "uppfostrarställningen" krävs det omfattande kunskaper innan man kan avnjuta ett konstverk med verklig behållning. Någon typ av värdeteoretisk naturalism borde då passa för att analysera värdeomdömen från

konstsakkunniga personer. (Med naturalism menas att det goda eller sköna bestäms av naturliga egenskaper.) Emotivismen kan alltså med den senare inställningen också tvingas undan från estetiken.

Efter denna utvikning på den estetiska värdefilosofins område kan man fråga sig om inte samma distinktion mellan omedelbara intuitiva värdeupplevelser och mera kyliga, förnuftsbaseade värdeomdömen också finns på moralfilosofins område. Är det inte fråga om den distinktion mellan etik och moral som många värdefilosofiska debattörer anser finnas? Alldeles tydligt är detta om man tolkar moraliska påståenden i moralistiska termer. Moraliserandet är definitivt inte någon teoretisk sysselsättning. Här gäller det att praktiskt uttrycka sina känslor, ofta med evokativa syften och också ganska ofta med preskriptiva intentioner — d v s påverka andras attityder och handlingar.

Hägerström, Stevenson och Hare har kanske ändå inte haft helt fel. Moralisterna träffas fortfarande av emotivismens (värdenihilismens) kritik: att de egentligen inte påstår något utan endast uttrycker sina preferenser. Att värderingar är kombinerade med en viss handlingsdisposition kallas med en värdeteoretisk term *internalism*. Emotivismen är en internalistisk teori som ger en god förklaring till varför vi ofta är benägna att handla i enlighet med våra värderingar. Men inte sällan har vi värdeåsikter som vi är ganska obenägna att låta åtföljas av handling. Detta kallas *externalism* och poängterandet av denna egenskap är utmärkande för olika objektivistiska teorier. Här finns också orsaken till all den ångest och de neuroser som internalistiska moralis-

ter med objektivistiska pretentioner utlöst hos sina externalistiska adepter. Det krävs vanligen mycken devot underkastelse innan ordet "plikt" upplevs som en glädjefylld handlingsstimulans.

Internalistiska moralister upplevs ofta som auktoritära eftersom moralisterna inte kan inse att deras till handling disponerande preferenser inte föreligger hos alla andra som de kommer i kontakt med. Emotivismens bestående värde tror jag är dess förmåga att få moralisterna att inse att verbaliserade preferenser inte är några "höga sanningar" utan i stället egocentriska utsläpp av manipulativa vokablar. Om sedan både nihilisterna och moralisterna kan inse att de går för långt i vardera riktningen skulle de kunna föra en intellektuell värdeteoretisk diskussion som förhoppningsvis kunde leda till enighet om slutsatserna. Att en på rationella grunder framdiskuterad handlingsnorm endast är externalistisk behöver inte innebära att den aldrig omsätts i handling. Utmärkande för ett civiliserat samhälle är ju att förnuftet och inte känslorna styr handlandet. Detta är särskilt viktigt om etiken skall upphöjas till lag.

Vi borde kunna bli överens om att det är möjligt och också rationellt att diskutera olika värdepåståendens sanning. Men hur får vi kunskap om värdefakta? Bergström menar att olika värdeteorier som hävdar att sådan kunskap är möjlig bygger på kunskapsteoretisk värdekognitivism till skillnad från värdeskepticismen som förnekar möjligheten av sådan kunskap. Bland kognitivistiska teorier skiljer Bergström mellan *fundamentism* och *koherentism*.

Vi kan enligt fundamentismen nå kunskap genom att utgå från vissa uppfatt-

ningar som inte behöver ytterligare stöd. Det finns tre möjligheter att skaffa sig dessa grundläggande uppfattningar: genom att inse dem med förnuftet, genom empirisk observation eller genom intuition. Tyvärr synes den värdeteoretiska forskningen inte ha kommit särskilt mycket längre på detta område sedan Kants och Sidgwicks dagar. Bergström förmodar också att det fundament som så småningom kanske går att hitta kommer att bli alltför magert för att bli till hjälp i avgörandet av vilket av de moraliska system, som föreslagits, som är det bästa.

Har det aldrig slagit Bergström att inte något av dessa moralssystem nödvändigtvis måste vara särskilt bra? Om fundamentismen leder till att nuvarande konstruktioner underkänns är det väl dessa system det är fel på och inte den metod som används? Fundamentismen på geometriens område ledde till att Aristarchos (310-230) i strid med Platons lära hävdade att jorden kretsade runt solen vilket nästan ledde till åtal för ogudaktighet.

Om fundamentismen leder till att t ex den kristet-socialistiska moralen inte kan få stöd är det väl den värdefilosofiska forskningens roll att visa detta. Filosofins uppgift kan inte rimligen vara att visa vilket av de nu existerande förslagen till etiskt system som är bäst. Om värderealismen och värdekognitivismen är riktiga måste det vara möjligt att utarbeta en vetenskaplig etik — låt vara att den inte kan bli långtgående som tidigare moralutopister inbillat sig vara möjligt. Enligt min mening är det just denna etiska totalitarism som utgjort kardinalfelet i det moraliska projektet de senaste 2 500 åren.

Alternativet till fundamentism kallas koherentism. Denna teori menar att man inte kan skilja mellan fundamentala och icke fundamentala åsikter. Det viktiga är i stället att ens åsikter utgör en sammanhängande enhet och eventuellt också är koherenta med ens önskningar och handlingar. Teorin har en lätt anstrykning av cirkelresonemang och Bergström har vissa svårigheter att klargöra koherentismens operationella mening.

Något mer abstrakt blir Bergström när han skall förklara sambandet mellan det kunskapsteoretiska planet och det värdeontologiska som i sin tur är ett mellansteg till de mera välbekanta naturalistiska och non-naturalistiska teorierna (de senare kallar Bergström objektivistiska). Till sammans med emotivismen utgör de tre alternativa semantiska teorier för analys av värdeomdömen. Värderealismen, värdeidealismen och nihilismen ses sedan som ontologiska teorier som rör frågan om huruvida det finns objektiva värd fakta. Värdekognitivism och värdeskepticism är slutligen kunskapsteorier om hur man kan ha kunskap respektive inte kan ha kunskap i värdefrågor.

Grundbok i värdeteori är en ytterst stimulerande bok i en tid när etiken genomgår en pånyttfödelse. Bergström klargör att de etiska och värdeteoretiska problemen verkligen inte är frågor för löst tyckande. Boken rekommenderas alla som vill fördjupa sin kunskap om den etiska diskussionen i den värdeteoretiska forskningens frontlinje.